

Ýetmiş dört ýyllap Enwer paşanyň jesedini gorap saklan maşgala

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Ýetmiş dört ýyllap Enwer paşanyň jesedini gorap saklan maşgala

ÝETMIŞ DÖRT ÝYLLAP ENWER PAŞANYŇ JESEDINI GORAP SAKLAN MAŞGALA

Ýakynda kitapcy saýtynda belli ýazyjy Tirkish Jumageldiyewiň «Enwer paşa XX asyryň birinji fýurerimi?» atly gyzykly makalasy goýuldy. Makalada ýakyn taryhyň iň meşhur şahsyýetleriniň biri Enwer paşa barada jedelli pikirler orta atylýar.

Türkmenistanda, Özbegistanda, Täjigistanda bolşewik zulmuna garşy halk aýaklanmasyny, ruslaryň dili bilen aýdanda, «basmaçylyk hereketini» döreden Enwer paşa (1881-1922) hakynda sowet döwrüniň taryh okuw kitaplarynda oňly maglumat berilmedi, berlen az-uçuk maglumatlarda-da onuň ady «halk duşmanlary» bolan basmaçylaryň serdary, baý-kulaklaryň penakäri, daşary ýurtly interwent hökmünde ýatlandy.

Ýogsam bolmasa Jüneýit han, Abdylhekim Gulmuhammedow, Orazmämet Wepaýew ýaly türkmeniň gerçek ogullary bilen ýakyndan gatnaşyk saklan bu gahryman hakynda halkymyzyň hakydasynda türkmenler bilen galtaşykly näçe diýseň ýatlama bar. Abdylhekim Gulmuhammedowyň Täjigistanyň Jyllyköl raýonyndaky öýünde düşläp, dosty bilen duşuşyk geçiren, Türkmenährada bir türkmen ahunynyň düýşüne girip, şol ýerde metjit gurulmagyna ýardam eden Enwer paşa hakynda bu günki gün türkmen okyjylary has köp zatlary bilmäge borçly.

Bu gün taryh ähli aýdyňlygy bilen ortada. «Suw akdy, daş galdy». Kim duşman, kim dost – bularyň barsyny wagt görkezdi. Şowsuzlyk bilen tamamlanan gahrymançylykly göreşleri bilen taryh sahypalaryna adyny hemişelik ýazdyran asly gagauz (gök oguz) türkmenlerinden bolan legendar gahryman Enwer paşa

hakynda gyzyklanyp, saýtymyzy yzygiderli okaýan birnäçe okyjylarymyz maglumat bermekligi haýyş edip, hat ýazdylar. Okyjylaryň haýyşyny göz önünde tutup, häzirlikçe şu aşakdaky maglumatlary dykgatyňyza ýetirýäris. «Taýak gelyänçä ýumruk». Enwer paşa hakyndaky gyzykly makalalary paýlaşmagy ýene-de dowam etdireris.

* * *

«Şol gün ölümi gözledim. Emma ony tapmak üçin nirä barsam, ýyldyrym deý menden ara açdy. Wah, Allanyň meni başga gün üçin gorap saklandygyny nirden bileýin...»

1922-nji ýylyň 4-nji awgusty. Pamir daglarynyň etegindäki Belçiwan obasy. Täjigistan... Kyrk dört adam baýram namazyny okamak üçin bir ýere jem bolupdy. Öňlerinde-de orta boýly, ümsüm görünişli, oý-pikire gark bolan biri bar. Kyrk dört adam bir gününü içinde başlaryna nämeleriniň injeginden bihabar boýunsunuýjylyk bilen Allanyň huzurynda seždä egildiler. Namaz okap bolanlaryndan soňam biri-birlerini gujakladylar. Hamala, olar iň soňky gezek hoşlaşýan ýalydy...

Kän wagt geçmänkä zenzele turýar.

Gyzyl Goşun obanyň daşyny gabapdy. Ilkinji atylan okuň yzyndan ikitaraplaýyn atyşyk başlandy. Kyrk dört adamyň kyrk dördü-de duran ýerlerinde wepat bolýar. Üç kişi diro galypdyr. Üç kişiniň biri bolan ýaňky ümsümi görünişli adam atyna atlanýar we gylyjyny bulaýlap, özüne ok ýagdyrýan pulomýotçynyň üstüne okdurylýar. Ilki ýanyndaky diri galan iki kişi wepat bolýar, yzyndanam özi.

Pulomýotçynyň üstüne atly okdurylan kişi – Damady Şehriýar (Soltanyň körekeni), halyf hezretleriniň wekili, Osmanly türkmen imperiýasynyň iň ýaş goranmak ministri, Najiýe soltanyň ýeke-täk başdaşy – Enwer paşady...

Paşanyň meýdini onuň ýykylan ýerinden täjik watançylarynyň biri alyp, bir şarlawugyň aňyrsynda gizläpdir. Maşgalasyna-da ony gorap saklamagy wesýet edipdir. Şol maşgala hem arkama-arka Enwer paşanyň meýdini saklap gelipdir...

Žurnalist Fatih Baýhanyň Enwer paşanyň agtygy Osman Maýatepek

(1950-2016) bilen geçiren gürrüñdeşliklerinden düzülen täze «Babam – Enwer paşa» kitabynda bu taryhy wakanyň detallary we häzire çenli bilinmän gelen taraplary gürrüň berilýär.

Enwer paşanyň agtygy Osman Maýatepek general atasynyň meýdini ençeme ýyllap saklan täjik maşgala barada kitapda şeýle diýýär:

«Gurbanlyk günü Enwer paşa esgerleri bilen Obi Dara obasyna gelip Baýram namazyny okady. Namazda Enwer paşa bilen bile 44 adam bardy. Obada bolşewikleriň iki sany içalyssy bolup, olar namaz gidip durka, Enwer paşanyň obadadygy baradaky habary Gyzył Goşuna ýetirýärler. Gyzył Goşun Enwer paşanyň wzwodyny ýok etmekçi bolýar we iki goşunyň arasynda atyşyk başlaýar. Çaknyşygyň dowamynda Enwer paşa, paşanyň kömekçisi Ferruh beý, wzwodyň ähli esgerleri şehit bolýar. Üç adamyň jesedini şol ýerdäki esgerler gizläpdir, Argunak diýen ýerde şaglawugyň aňyrsynda gizläpdirlər. Gyzył Goşun bu jesetleri näçe gözlese-de tapmandyr. Şol gije jesetleri Enwer paşanyň harby lagerine äkidipdirler. Muzaffaryň kakasy Tolibşo mazarlaryň daşyna haýat aýlap, 1969-njy ýyla çenli gorap saklapdyr. 1969-njy ýylda ol bolup geçen wakalary ogluna gürrüň beripdir. Muzaffar hem özüne ynanylan mazarlary gözünüň göreji deň gorap saklapdyr.

Muzaffar aganyň berýän maglumatlaryna esaslanyp, guburlary açyk. Olar hakykatdanam şol ýerde ekenler. Alla olardan razy bolsun!»

F.Baýhanyň kitabynda Enwer paşanyň ölümi hakyndaky delilnama, mazar ýeriniň suratlary, dürli şahsy resminamalar görkezilýär.

● **Enwer paşanyň meýdiniň Türkiýä getirilmegi**

Enwer paşanyň meýdi Stambulyň Şişli raýonynyň «Abydeýi Hürriýet» gonamçylygyna getirilip jaýlanmagy baradaky mesele şol wagtyň Prezidenti Süleýman Demireliň 1995-nji ýylyň sentýabr aýynda Täjigistana eden resmi saparynda orta atyldy. Degişli ýolbaşçylaryň geçiren gepleşiginden soň Duşenbe şäheriniň 200 km gündogaryndaky Belçiwan posýologyna degişli

Obtar obasyndaky Enwer paşanyň mazary Prezidentiň baş geňeşçisi Münif Ýslamoglynyň ýolbaşçylygynda sekiz adamdan düzülen alymlar topary tarapyndan 1996-njy ýylyň 30-njy iýulynda açyldy. Daşky görnüşinden Enwer paşany hasap edilen jeset şol wagt Täjigistanda syýasy gapma-garşylyklaryň möwjän wagtyna gabat gelendigi üçin gaty kyn ýagdaýda Duşenbä getirildi. Şol ýerde türk baýdagy oralan tabyda salnyp, 1996-njy ýylyň 3-nji awgustynda Stambula getirilen paşanyň jesedi şol gije Gümüşsuýy harby gospitalynda saklandy. Paşanyň wepat bolan 4-nji awgust günü Şişli metjidinde sekiz sany ymamyň kyldyran jynaza namazyndan soň Şişliniň «Abideýi Hürriýet» depesinde, Stambul häkimliginiň we Medeniýet ministrliginiň bilelikde taýýarlan guburyna – Talat paşanyň guburynyň gapdalyna depin edildi.

Depin işlerine şol döwrüň Prezidenti Süleýman Demirel, Goranmak ministri Turhan Taýan, döwlet ministri Abdylly Gül, Saglyk ministri Ýyldyrym Aktuna, Medeniýet ministri Ysmaýyl Kahraman, ANAP partiýasynyň deputaty Ilhan Kesiji, Stambulyň meri Ridwan Ýenişen, şeýle-de Enwer paşanyň agtygydyr beýleki ýakynlary gatnaşdy.

Haberer.kom

● Enwer paşa barada saýtda öň berilen makalalar

Mustafa Çokaýew «Orta Aziýada we SSSR-de Enwer paşa»:

http://www.kitapcy.ga/news/orta_azyada_we_sssr_de_enwer_pasa/2019-10-24-8760

Saadetdin Gömeç «Enwer paşa»:

http://www.kitapcy.ga/news/enwer_pasa/2019-10-24-8756

Aly Bademji «1917-1934-nji ýyllardaky Türküstan milli garaşsyzlyk hereketi we Enwer paşa»:

http://www.kitapcy.ga/news/1917_1934_nji_yyllardaky_turkustan_milli_garassyzlyk_hereketi_we_enwer_pasa/2019-02-14-5260

Türkmensähradaky Osmanly metjidi:

http://www.kitapcy.ga/news/turkmensahradaky_osmany_mesjidi/2019-10-16-8543 Taryhy makalalar